

Alan Çalışmaları ve Eğitimlerinde Etkileşimli Yaklaşım: Sosyoloji ve Coğrafya İlişkisi¹

 Selim EREN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
selim.eren@omu.edu.tr

 Bedri ÖZDEMİR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
bedri.ozdemir@gmail.com

Gönderilme Tarihi: 26/12/2019

Kabul Tarihi: 17/03/2020

Yayınlanma Tarihi: 31/03/2020

DOI: [10.30855/gjes.2020.06.01.006](https://doi.org/10.30855/gjes.2020.06.01.006)

Makale Bilgileri

Anahtar Kelimeler:

Sosyal coğrafya,
Sosyal değişim,
Fiziksel çevre,
Alan eğitimi

ÖZET

Bilimsel alanların günümüzdekine benzer tarzda ve çeşitlilikte bölünmesi, modernleşmeyle başlayan sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bilimsel alanların, öncesine nispetle çok fazla bölünmüş ve sanki aralarında zorunlu ya da karşılıklı ilişki yokmuş gibi müstakil olarak görülmesi, modern dönemin bilgi algılamasıyla doğrudan alakalıdır. Oysa geçmiş zamanlarda bütüncül bakış açısı ve araştırma tarzı, bilgiler (bilimler) arasındaki ilişkinin otantik varlığından hareket etmekte, bunun araştırmaya ve öğretime konu edilmesi de doğal olarak bundan etkilenmekteydi. Somut bir durum olarak modern eğitim yaklaşımları, modelleri ve programları da söz konusu parçacı yaklaşımın bir sonucu olarak alanlar arası ilişkiyi asgariye düşürecek tarzda gelişmiş ve gelişmektedir. Bu çalışma, eğitim bağlamında sosyoloji ve coğrafya arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlamaktadır. Özellikle de coğrafi çevrenin toplum, sosyal değişim ve öğrenme kültürleri üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Coğrafya, mevcut eğitim sistemimizde yıllar boyunca yaşamı yalnızca fiziksel yönleriyle açıklamaya çalışan bir disiplin alanı olarak tanımlandı. Aynı şekilde, sosyoloji de öncelikli olarak insan yaşamını ve sosyal grupları araştıran bir disiplin olarak resmedildi. Ancak hiç şüphe yok ki; coğrafya ve sosyoloji arasında eğitim standartlarının güçlendirilmesi anlamında birbirini tamamlayan ilişkisel bir durum mevcuttur. Hem sosyolojinin hem de coğrafyanın insan yaşamını biçimlendiren çok boyutlu bir yapısı vardır. Sosyal ve kültürel yaşamın oluşumu açısından bakıldığında coğrafyanın yaşam biçimleri üzerinde güçlü bir yeri vardır. Ayrıca, ekonomik gelişme açısından bakıldığında refah üretimi üzerinde de yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Aynı şekilde sosyoloji de sosyal yaşamın genel kurallarını ve toplumu bir bütün olarak anlamamızı sağlarken, öte taraftan topluma ilişkin çevresel faktörleri de görmemize yardımcı olur. Sonuç olarak, bu çalışmada sosyal gerçeklik ve fiziksel çevre arasındaki ilişkinin eğitim üzerindeki potansiyel etkileri değerlendirilmektedir.

¹ Bu makale, 26-28 Ekim 2019 tarihinde Samsun'da gerçekleşen Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyumunda sunulan tebliğin genişletilmiş halinden oluşmaktadır.

Eren, S., & Özdemir, B. (2020). Alan çalışmaları ve eğitimlerinde etkileşimli yaklaşım: Sosyoloji ve coğrafya ilişkisi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 93-110. DOI: <https://dx.doi.org/110.30855/gjes.2020.06.01.006>

Dergi Web Sayfası: <http://dergipark.gov.tr/gebd>

Mutual Approach in Field Studies and Education: The Relationship between Sociology and Geography

Article Info

Keywords:

Social geography,
Social change,
Physical
environment, Field
education

ABSTRACT

The division of scientific fields in a similar manner and similar diversity to the modern-day has been realized at the end of the process which started with modernization. Likewise, it is directly related to the perception of knowledge of the modern era that the scientific fields are seen to be divided much more than before and separated as if they were not related necessarily or mutually. However, in the past, the holistic point of view and the style of research were driven by the authentic existence of the relationship between knowledge (sciences), and the fact that it was subject to research and teaching was naturally influenced by it. As a concrete case, modern educational approaches, models and programs are developed and have been developed in a way that minimizes the inter-field relationship as a result of this parted approach. This study aims to analyze the relationship between sociology and geography in the context of education. It specifically assesses what is importance of the influences of geographical environment on societies, social change and learning cultures. Geography commonly has been defined as a discipline of earth science that explains physical aspects of life in our current education system. Likewise, sociology is primarily portrayed as the study of social groups and human life. There is no doubt; there is a complementary relationship between geography and sociology in terms of strengthening educational standards. Both of them have a multidimensional character that shapes the human life. In terms of the formation of social and cultural life, geography has a strong place/effect on life styles. Also, it has an undeniable effect on welfare production in terms of economic development. Likewise, sociology provides to see environmental aspects in relation to society while understanding the general laws of social life and structure as a whole. In conclusion, this study investigates the potential effects of relationship between social reality and physical environment on education.

GİRİŞ

Günümüz dünyası, toplumlar, kültürler ve kimlikler arasında derin çatışma ve bölünmelerin yaşandığı, sosyal gerçekliğin hızlı bir tempoda değişip durduğu bir dünyadır. Hiçbir şey bir kaç yıl öncesinde olduğu gibi aynı değil ve gelecekte de insanlığı nasıl bir yaşam motivasyonunun beklediği konusunda henüz net bir bilgi yok! Durmadan değişip dönüşen, sürekli kendini yenileyen bu yaşam döngüsünü ele alan bir disiplin alanı olarak sosyoloji; modern toplumsal yaşamı yorumlamak, anlamak ve anlamlandırmak bağlamında adeta sihirli bir enstrüman. Modern yaşamın sürekli değişen-dönüşen yapısı, toplumsal sistemlerin geçmişte olduğundan daha karmaşık bir hal alması sosyolojiyi hep gereksinim duyulan bir disiplin haline getirmektedir. Sosyolojiyi gündelik hayatın içinde bu kadar zaruri kılan şey, toplumsal sistemlerin de bir bakıma insanlık tarihi kadar eski olmasıdır.

İnsanlık var olduğu sürece hep belirgin bir toplumsal formasyonda yaşamış, kendini çoğu zaman sistematik bir toplum kurgusu içinde ortaya koymuştur. Devletli toplumların ortaya

çıkışından önce de insanları ve yaşamı organize eden, gündelik yaşamı düzene sokan, kuralların ve normların olduğu bir yaşam formları mevcuttu. Nihayetinde, bir arada yaşamak çoğu zaman böyle bir sosyal düzene dahil olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda sosyolojiyi, yalnızca modernizmin ortaya çıkışıyla birlikte değerlendirmek doğru olmaz. Evet, sosyoloji modernizmin ortaya çıkışıyla birlikte sistematik bir disiplin haline gelmiştir, ancak sosyolojinin araştırma nesnesi yalnızca modern toplum değildir. Modernlik öncesi dönemde de anlatılarla ya da diğer modernlik dışı yöntemlerle toplumlara ilişkin bilimsel çabalar ortaya konulmuştur. Modernlik öncesi dönemde toplumu organize eden, sosyal uzamı biçimlendiren, toplumların sorunlarını araştıran, sosyal olgu ve görüngüleri kendine dert edinen disiplinler daha çok Felsefe ve Dindi. Toplumu ilgilendiren meselelerde, özellikle Avrupa'da kilisenin tartışmasız bir hegemonyası söz konusuydu. Kamusalılığı üreten ve organize eden bir kurum olarak kilise, gündelik yaşamdan devletin örgütlenişe kadar hayatın her kategorisinde baskın bir etken olarak yer almaktaydı. Ancak, 18. yüzyılda üretim sisteminde yaşanan hızlı dönüşüm, sanayileşmenin ortaya çıkması, bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler ve nitekim Fransız Devrimi sonrasında ulus devletlerin tarih sahnesine çıkışı geleneksel olana ilişkin bütün yaşam formlarını alt-üst etmiştir. Fransız Devrimi'nden sonraki dönemi modern dönem olarak adlandıırırsak, Fransız Devrimiyle birlikte modernizmin varoluşsal koşulları zamanla oluşmuş, sonrasında başlayan endüstriyel devrim ise modernlik öncesi feodal toplum kurgusunu tamamen değiştirmiştir. Sanayileşmeyle birlikte kent olgusu insanların hayatına girmiş ve bu dönüşüm yerleşik bilim yapma pratiklerine etki ederek yeni disiplinlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. İşte bu yeni disiplinlerden birisi de sosyolojidir.

Modern anlamıyla sosyoloji, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan ve onun kurduğu yeni yaşam formu üzerinden kendini gerçekleştiren bir bilim dalıdır. Sosyoloji, insan ilişkilerini ve toplumu ele alan bir disiplin alanıdır ve sosyal gerçekliği ortaya koymak, sosyal gerçekliğin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini araştırmak onun esas görevidir. Ancak, sosyolojiyi yalnızca bu basit özellikleriyle sınırlamak mümkün değildir. Sosyoloji alanında uğraş vermek, sadece bilgi edinimi ya da elde edilen verilerin bilgiye dönüştürülmesi değildir. Bunu da aşarak belirli bir perspektiften bakmak, ancak sosyolojik imgelemin işlenmesiyle mümkündür (Giddens, 2008:38). C. Wright Mills'in terminolojiye kazandırdığı "*Sosyolojik İmgelem*" (Sociological Imagination) kavramı; yaşam öyküleri ile tarih arasında ya da yaşantımızı şekillendiren büyük sosyal kuvvetler ile bireysel yaşantımız arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu görebilme yeteneğidir (Stolley, 2005:8). Zygmunt Bauman da kişisel yaşam deneyimleri ile tarih arasında sosyologların ortaya koyduğu çabaya değinmektedir. Ona göre; "günlük rutinlerin içine iyice daldığımızda, olup bitenlerin anlamı üzerinde pek durup düşünmeyiz, hatta özel deneyimlerimizi başkalarının başına gelenlerle karşılaştırmaya, bireysel olandaki sosyal olanı, tikel olandaki genel olanı görmeye hiç fırsatımız olmaz. Sosyologların bizim yerimize yaptıkları şey tam olarak budur. Biz,

onlardan kişisel hayat hikayemizin başka insanlarla paylaştığımız tarih ile nasıl örüldüğünü bize göstermelerini bekleriz” (Bauman, 2002: 19).

Bu bağlamda, sosyolojik bakış açısı bizlere modern dünyayı daha iyi bir biçimde yorumlayabileceğimiz perspektifler edinmemizi sağlar. Öncelikle, mevcut davranış biçimlerinin ve sosyal sorunların anlaşılmasını kolaylaştırır ve yaşamımıza yön veren sosyal kuralları tanımlayarak içinde yaşadığımız toplumsal sistemi anlamamıza yardımcı olur. Sosyoloji, en açık anlamıyla yaşantımıza yön veren bu kuralların nasıl oluştuğunu, tarihin derinliklerinden bugüne nasıl geldiğini, ne şekilde değiştiğini ve bu kuralların ortadan kalkması halinde neler olacağını araştırır. Bu bakımdan, sosyolojiyi katı ve sınırlı bir perspektiften yorumlayamayız. Sosyolojinin kendine özgü ve özel bir gündemi olsa da, diğer disiplinlerle sürekli ilişki halindedir ve bu ilişkisellik sosyolojinin doğası gereği zorunlu bir ilişkiselliktir. Sosyolojinin diğer disiplinlerle kurduğu ilişki basit bir metodolojik öykünmeyle sınırlı değildir. Sosyolojik akıl, herşeyden önce tüm disiplin alanlarının ortaya koyduğu verilerden faydalanmayı gerektirir. Çünkü sosyoloji; teorik, tematik ve methodolojik yönlerinin yanı sıra “canlı bir ilgi, yeni deneyimler karşısında kabul edilmiş anlatıların durmaksızın sınanması, biriktirilmiş bilgiye durmaksızın ekler yapılması ve bu süreç içinde bilginin değiştirilmesi olarak, yani kısaca bitmek bilmez bir faaliyet alanı olarak düşünülebilir... Bu nedenle de sosyolojiyi öteki disiplinlerin dikkatinden kaçmış şeylerden beslenen bir tür artıkcı disiplin” olarak değerlendirebiliriz (Bauman, 2002:10-13). Sosyolojiyi her disiplinden kendine özgü stratejilerle beslenen bir bilim alanı olarak tanımladığımızda, onun diğer disiplinlere neler kazandırdığını ve diğer disiplinlerle ne tür etkileşimlere girdiğini de ifade etmek zorundayız.

Kısaca bu makalenin amacı; sosyolojinin diğer bir sosyal disiplin alanı olan coğrafyayla olan ilişkisini analiz etmektir. Bu makalede temelde şu sorulara cevaplar aranmaktadır; sosyolojinin temel araştırma yöntemleri nelerdir, sosyolojik araştırma yöntemlerinin diğer disiplinlerde, özellikle de sosyal bir disiplin olan coğrafyada karşılığı nedir, sosyoloji ve coğrafya arasında çalışma sahası anlamında mevcut bir paralellikten söz edilebilir mi? Ayrıca, sosyoloji ve coğrafya arasındaki ilişkiselliği ortaya koymak makalenin esas amaçlarından biridir. Coğrafya öğretiminde yeni ve farklı öğrenme stratejilerinin geliştirilmesi, geleneksel öğrenme kodlarının terk edilmesi açısından bu önemlidir. Hem coğrafya öğretiminde hem de sosyoloji öğretiminde kalıcı, pragmatik ve modern öğrenme deneyimlerinin kazanılması anlamında bu ilişkiselliği analiz etmek önem arz etmektedir.

Sosyolojinin Çalışma Alanı ve Diğer Disiplinlerle İlişkisi

İnsanın toplum içindeki varoluşu çok yönlüdür. Bu; ekonomik, politik, dinsel, hukuksal vb. pek çok bileşenden meydana gelmektedir. Bu nedenle, sosyoloji diğer disiplinlerden de destek alarak toplumu ve insanı bir bütün olarak anlamamıza olanak sağlar. Örneğin; belli bir

toplumu analiz edebilmesi için sosyolojinin o toplumun ekonomik, politik, kültürel, çevresel, dilsel, dinsel, ahlaki, hukuki yapısını ve nihayetinde dünyayla olan ilişkisini göz önünde bulundurması gerekir. Bu da bize sosyolojinin diğer sosyal disiplinlerden bağımsız bir biçimde var olamayacağını gösterir. Ancak, bu durum sosyolojinin sosyal bilimlerden beslenip ona hiçbirşey vermediği anlamına da gelmemelidir. Tam tersine, pek çok bilim sosyolojinin elde ettiği verilere bağımlıdır, çünkü insan eylemlerini sosyal bağlamından bağımsız bir biçimde yorumlayamayız. Kaldı ki; değişik toplumsal bilimler arasındaki bölünmeler, ayrışmalar sanıldığı gibi açık seçik değildir ve bu bilimsel alanların hepsi de bazı ortak ilgi, kavram ve yöntemleri paylaşmaktadır (Giddens, 2008:1074). Sosyolojiyi kendine özgü bir sistemi, kendine münhasır kavram setleri olan bir alan olarak görmek bu bakımdan yanıltıcıdır. Elbette, diğer alanlarda olduğu gibi sosyolojinin de kırmızı çizgileri vardır, ancak bu diğer disiplinlerden çok katı bir biçimde ayrıştığı anlamına da gelmemektedir.

Giddens'a göre "sosyolojinin doğa bilimleri grubuna ait olduğu ve dolayısıyla doğa bilimlerinin esaslarını ve hedeflerini körü körüne, aynen almaya çalışması gerektiği düşüncesi hatalı bir düşüncedir. Sosyoloji, bu haliyle bir bilim olmanın sorumluluğunu üstlenir, ancak uygulayıcılarının model olarak almayı arzuladığı doğa bilimleri kadar aydınlatıcı ve deneysel bilgiler sunan bir bilim olamaz". Şu bir gerçek ki, bilimler tasnifinde sınırlar kesin değildir ve doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal bilimlerin yöntem ya da bakış açıları diğerleriyle benzerlik ve bazı durumlarda içiçelik göstermektedir. Bu noktada antropolojiyle sosyolojiyi bazı noktalarda farklılıklar içerse de birlikte çalışmayı gerektiren bir sürü ortak yön bulunmaktadır. Ancak, şu kesin ki bütün sosyal bilimlerin reddedemeyeceği bir alan var ki o da tarihtir. Zira tarih, bütün bilim alanlarına önceki durumla ilgili veri sunar ki bu sosyoloji için hayati bir önemi haizdir (Giddens, 2012:11, 18). Bir sosyoloğun diğer bilimlerden bilgi talebinde bulunması ve onların bilgilerini kullanması kaçınılmaz olduğu kadar doğal bir durumdur. Bunun için bir biyologtan bedensel kalıtım olgusunu öğrenmek sosyoloğa, kültürel davranış üzerinde etkisi bulunan fiziksel kalıtımın anlaşılması yönünde katkı sağlar. Diğer taraftan iklim ve yeryüzü şekilleri gibi coğrafyanın uzmanlık alanine giren konuların, toplumun davranış örüntülerine etki ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yöndeki bilgiyi temin etmek amacıyla coğrafyacıya başvurmak kaçınılmazdır (Fichter, 2001:7).

Çok genel bir ifadeyle hiç bir bilim dalının kendi başına var olamayacağını ifade etmek gerekir. Doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin birbirleriyle etkileşim içinde olabilirler, yine de yöntemsel anlamda ciddi farklılıklar barındırmaktadırlar. Öte taraftan, sosyal bilimlerde düşünmenin ilkelerini sosyal uzamla temellendiren görüşler de mevcuttur. Karl Mannheim, "İdeoloji ve Ütopya" adlı eserinde, bilginin ve kültürel birikimin içerik ve kapsamının büyük oranda doğduğu zamanın ve mekanın özellikleri ve bu bağlamda sınırlılıklarıyla anlaşılması

gerektiğini üzerinde durmaktadır. Zira bütün bilgisel ya da siyasal süreç, toplumsal yapının temel belirleyicileri olan zaman ve mekanla kayıtlıdır (Mannheim, 2002:83, 159, 232 vd.). Yani, sosyal yapının kendisi ona ilişkin yorum ve bilgilerden daha öncedir ve sosyolojik bilgi varlığını kendini meşrulaştırdığı, kendini mümkün kıldığı mekansal gerçekliğe borçludur.

Sosyoloji Öğretiminde Temel Yöntem ve Yaklaşımlar

Sosyoloji öğretimindeki nihai amaç; toplumsal sistemdeki mevcut sosyal gerçekliği anlamak, onu sosyal yönleriyle analiz etmek ve yorumlamaktır. Sosyoloji, doğası gereği sosyal dünyada olup bitenleri, sosyal olgu ve gelişmelerin toplumsal düzeni ne yönde etkilediğini araştırma arzusundadır. Bunu yaparken de kendine özgü bazı metodolojiler kullanmaktadır. Bilimsel bir uğraşta ya da araştırmada sonucu temelde etkileyen faktörler arasında en başta süreç ve bakış açısı yer almaktadır. Bunun için Çelebi'nin ifadesiyle; "Doğayı, toplumu, bireyi, kültürü ve bunlar arası ilişkileri betimleme, açıklama, kestirme ve yorumlama uğraşında bulunmak isteyen insan, sanattan felsefeye, dinden mitolojiye, geleneklerden bilime kadar yayılan geniş bir seçenekler demeti ile karşılaşır. Her biri bir diğeri kadar aynı konular hakkında tutarlı ve geçerli betimlemeler, açıklamalar, kestirimler, yorumlar üretebilen bu etkinlikleri birbirinden ayıran şey kullandıkları yöntemdir" (Çelebi, 1991:47). Sosyolojide metodoloji, bilimsel bir araştırmanın nasıl yürütüldüğü ve sonuca nasıl varıldığı ile ilgili durumu ifade etmektedir" (Marshall, 1999:498). Yapılan araştırmaların sonucunda varılan kanaatin kurama dönüşmesi, günümüz araştırmaları için kolay olmasa bile neticede arzulanan bir durumdur.

Sosyolojik metodoloji; "varoluşun esas, derindeki öğeleri hakkında herhangi bir metafizik anlayışı veya spekülasyonu içermez, ancak sosyolojik bakış; fizikçilerin, kimyacıların ve fizyologların bilimsel alanın keşfedilmemiş bir alanına yönelirken içinde buldukları zihinsel durumu benzer şekilde benimsemesini şart koşar. Sosyolog, toplumsal dünyanın içine girerken, bir bilinmezin içine girdiğinin bilincinde olmalıdır ve kendini, henüz tespit edilmemiş olan yasalar tarafından yönlendirilen olguların arasında hissetmelidir. Tıpkı, biyoloji henüz gelişmemişken hayatın yasalarının henüz belirsiz olması gibi bir durumdur bu. Bu yüzden de kendisini şaşırtacak ve ezberini bozacak keşifler yapmaya hazırlıklı olmalıdır" (Durkheim, 2004:24-25). Durkheim, bu sözlerle sosyolojinin doğa bilimlerine yakınsayan kimliği üzerinde durmaktadır, ancak onu doğa bilimleriyle aynı kategoriye sokmamaktadır. Sosyolojik bilgi üretiminde sosyologların da tıpkı bir doğa bilimci gibi olgulara yaslanarak sosyal gerçekliğin bilgisini edinmesini gerekli görmektedir. Sosyolojinin bilim yapma pratiklerine ilişkin benzer ya da zıt görüşler fazlasıyla mevcuttur, ancak sosyolojide temel yöntem ve yaklaşımlar bağlamında temelde nitel ve nicel olmak üzere iki kategori bulunmaktadır. Nicel araştırmalar kendi hipotezini araştırma öncesinde kurgularken, nitel araştırma hipotezini araştırma sürecinde oluşturur. Yani, nicel bir araştırmada araştırmacı ulaşmak istediği sonuca ilişkin veriler elde eder.

Nicel araştırma, araştırmacı anket ve gözlem yoluyla somut veriler toplar ve bu verilerle gözlemlenebilir olguları ölçer. Ancak, toplumsal olguların sayısallaştırılması çoğu zaman pek mümkün değildir. Bu durumda nitel veri nalizi yaygın olarak tercih edilmektedir. Kısaca Neuman'ın da bahsettiği gibi (Neuman, 2014:660) nicel very analizinde hipotezler, değişkenler, anketler üzerinden sosyal gerçekliğin yorumuna varmaya çalışırken istatistikler aracılığıyla açıklamalarda bulunur. Nicel analizde ise bir kuram oluşturma ya da genellemeye varma amacı bulunmaz. Bunun yerine birden fazla anlam içerebilen ve çoğunlukla bağlama dayalı açıklamalarda bulunm tercih edilmektedir. Şüphesiz bu yөndemin diğereine göre bir takım avantajları bulunmaktadır. Tekin'e göre; "Derinlemesine görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkan veren, yüz yüze ve birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkan veren bir veri toplama tekniğidir. Derinlemesine görüşmede karşıdaki kişinin duygu, bilgi, tecrübe ve gözlemlerine görüşme yoluyla ulaşılır" (Tekin, 2006:101-116). Nitekim bu sayede görüşme sonucunda araştırmacı, görüşülen kişilerle doğrudan temas kurabildiği için onların anlam dünyası, bakış açıları ve özel durumlarına ilişkin duygu ve düşüncelerini bizzat onların ifadelerinden anlayabilmektedir (McCracken, 1988:9). Bu da özellikle mikro alanlarda nitel analiz yöntemini kullanışlı hale getirmektedir.

Sosyolojiyi, psikolojiden, felsefeden, coğrafyadan, tarihten ve diğere disiplinlerden ayıran temel karakteristik özelliği, toplumu çözümlenebilir bir nesne olarak ele alması, toplumsal olguları ölçerek bilimsel bilgi üretmesidir. Yani, sosyoloji toplumu bilimsel olgularla ele almaktadır, daha doğrusu ele aldığı probleme bilimsel bir kimlik kazandırmaktadır. Sosyolojinin anlamacı ve yorumlamacı bir geleneği şüphesiz vardır, ancak sosyolojiyi salt yorumlamacı ve anlamacı bir disiplin olarak görmek doğru değildir. Amerikalı sosyolog Howard S. Becker'ın dediği gibi; toplum büyük bir makinedir ve sosyolojik düşüncenin temel şemalarında baştan aşağı yanlış hiçbir şey yoktur. Ancak, sorun şudur ki; sosyal bilimciler, bunları kullanmaları gerektiği zamanlarda kullanmazlar. En kötü belalara ve en büyük hatalara, bir şeyleri nasıl yapmaları gerektiğini unuttuklarında düşerler (2014:75-76).

Metodoloji tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemden geçmekteyiz. Sosyoloji de bu anlamda ciddi bir eleştiri fırtınasıyla karşı karşıya. Eleştiriler daha çok sosyolojinin pozitif bir bilim olup olmadığı, alternatif metodolojilerle bilimsel anlamda bilgi üretip üretemeyeceği hususundadır. Sosyolojinin sosyal olgular üzerinde anlamacı ve yorumlayıcı bir metodolojiyle genel-geçer sonuçlara ulaşamayacağı, böyle bir metodolojik anlayışıyla sosyal gerçekliğe ilişkin kesin ve evrensel bilgiler üretemeyeceği eleştirisi pozitivistlerin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Benzer şekilde anti-pozitivist yaklaşımlar ise; pozitivistleri katı gerçekçi, aşırı bilimci olmakla, sosyal gerçekliğin soğuk, nicel verilerle ölçülemeyeceğini iddia etmektedirler.

Pozitivist metodolojiyi benimsemiş bu kimseler; “sosyolojinin doğa bilimi gibi olmasını, keşfedilmiş ve geçerli olduğu düşünülen doğa bilimlerinin kanunlarına benzer bir evrensel kanunlar düzeni üretmesini isterler, ancak sosyolojinin doğa bilimlerine benzemesi gerektiğini düşünmek veya doğa bilimlerine benzer bir toplum biliminin uygun ya da arzulanabilir olmasını düşünmek hatalıdır” (Giddens, 2012:13). Sosyoloji böyle bir çaba içine girmek zorunda değildir, giremez de. Çünkü, sosyoloji her toplum için benzer araştırma çıktılarına ulaşamaz. Farklı toplumsal formasyonlarda sosyal gerçeklik farklılaşabilir, her toplum kendi kültüründen ve kendi geçmişinden izler taşır. Bu nedenle sosyolojinin evrensel manada bilimsel bir kesinlik elde etmesi olanaksızdır, ancak sosyolojinin evrensel bir mantıkla işleyen belli başlı bilim yapma yöntem ve pratikleri vardır. Giddens’ın (2012:13) ifade ettiği gibi; “Sosyoloji, fiili olarak gözlemlenebilir konularla ilgilenir, görgül (ampirik) araştırmaya dayalıdır ve olgulara anlam kazandıracak kuramları ve genellemeleri formüle etme girişimlerini içerir. İnsanlar, doğadaki maddi nesnelere aynı değildir; kendi davranışlarımızı incelemek, bir çok önemli açıdan doğal bir fenomeni incelemekten kaçınılmaz bir şekilde tamamen farklıdır”. Şu da var ki sosyoloji, yaklaşım ve yöntem bakımından doğa bilimlerinden önemli ölçüde farklı olmakla birlikte günümüze gelinceye kadar kendisi dışında kalan diğer sosyal bilimlerden de bir takım farklılaşmalar yaşamıştır. Bu, onların birbirlerinden yararlanamayacağı ya da birlikte iş yapamayacağı anlamına da gelmemektedir.

Sosyoloji-Coğrafya İlişkisi

Toplumlar yeryüzünde coğrafi bir mekanda oluşur ve bu toplumların içinden çıkan sosyal kurumların geliştirilmesi ve korunması hem informel hem de formel bir takım direktiflerle sürdürülür (Porter ve Howell, 2012:4). Ünlü Alman Filozofu Martin Heidegger de benzer şekilde toplumların anadilini varlığın evi olarak metaforlaştırmıştır. Aynı şey toplum için de geçerlidir. Toplumun evi de üzerine kurulu olduğu coğrafyanın kendisidir. Bir toplum için anadili neyse coğrafyası da aynı şekilde onun için elzem ve bir o kadar önemlidir. Coğrafya; genel anlamda “yeryüzünün yüzeyini, biçimini, fiziksel özelliklerini, doğal ve siyasal ayrımlarını, iklimini ve üretimini konu alan bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Geniş bir kapsamı olan coğrafyanın hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimlerle çok sayıda temas noktası vardır” (Marshall, 1999:341). Hatta, bu ilişkisellik jeo-sosyoloji olarak bir disiplin alanına da dönüşmüş durumdadır. Jeo-sosyoloji, en genel tanımıyla nüfus ve bireyin davranışları üzerinde fiziksel gerçekliğin etkilerini araştıran sosyal bir disiplin şubesidir. Jeo-sosyoloji, sosyolojik problemlerin araştırılması sürecinde çevre-merkezli makro teori ile mekan-merkezli araştırma metodlarının uygulanması arasında bir sinerji olarak görülebilir. Bu informel perspektif, hem pratik hem de prensibler anlamında jeo-sosyolojinin tanımlanmasını kolaylaştırmaktadır (Porter ve Howell, 2012:1).

Bu bağlamda, insanların maddî ve manevî kültür öğelerinin oluşumunda üzerinde yaşadıkları fizikî coğrafyanın etkisinin olması anlaşılabilir bir durumdur. Toprağın düz ya da engebeli olması, bölgenin aldığı yağış miktarı, akarsu ya da deniz kenarında bulunması vb. fiziksel etkenler, onların gündelik uğraşlarını belirlediği gibi üretmiş oldukları her türlü kültürel öğeler yanında ticaret tarzları ve davranış kalıplarını da belirleyici bir etkiye sahiptir. Karadeniz bölgesinde örneklerine rastlandığı gibi, coğrafi bakımdan dağlık bölgelerde kurulan köyler genellikle dağınık bir yerleşim biçimi özelliği gösterirken Akdeniz bölgesinin ovalarındaki yerleşimler genelde toplu köy tipine uygun bir şekilde kurulmuşlardır. Bu olgusal durum, toplumsal ilişki tiplerinin ve topyekün kültürün oluşumunda fizikî coğrafyanın etkisini izah ettiği gibi doğal bölgesel yapının insan birikimiyle işlenmesi ve kültürel yapıya göre coğrafi birimlerin oluşmasını anlamak bakımından bilim alanlarını ve bakış açılarını birlikte çalışmaya zorlamaktadır. Buradaki örnek, coğrafya ile sosyolojinin yöntem, bilgi ve veri paylaşımı konusunda birbirlerine muhtaçlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Toplumları sadece dünya üzerindeki belli noktalarda organize olan insan grupları olarak görmemeliyiz. "Toprağın konfigürasyonu, mineral zenginliği, flora ve faunası toplumların organizasyonunu açık bir biçimde etkilemektedir" (Mauss, 2005:440-441). Toplumsal organizasyon yalnızca basit ilkelerle sınırlı değildir, pek çok bileşenden oluşan kendi içinde girift, döngüsel bir süreçtir. Bu nedenle fiziksel gerçekliğin toplumların gelişimsel süreçlerine etkisi tartışmasız önemlidir. Daha da somutlaştırdığımızda ekonomik, siyasal ve kültürel anlamda ilerlemenin en önemli parametrelerinden biri de coğrafyadır. Dünyanın farklı coğrafyalarında farklı toplumlar için tarihin, siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelerin çok farklı şekillerde vuku bulduğunu söyleyebiliriz. Bu, farklı coğrafyalarda olmanın zorunlu bir sonucudur. Farklı coğrafyalar, farklı toplumsal formasyonlar yaratmıştır ve bunun sonucunda da bir takım tarihsel eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Örneğin; metal aletlere sahip toplumlar demiri etkin bir biçimde kullanarak diğer toplumlar üzerinde üstünlük kurmuştur. Savaşlarda düşmanına karşı stratejik başarılar elde etmişlerdir. Bugün İngiltere'nin ada ülke konumunda olması onu tarih boyunca dışarıdan gelecek saldırılara karşı sürekli korumuştur ya da benzer şekilde Fenikelilerin, İyonyalıların Ege Denizi etrafına yerleşmeleri ve burada denizcilikle uğraşarak zenginleşmeleri doğrudan coğrafi gerçeklikle, o coğrafyanın onlara sunduğu koşul ve imkanlarla ilişkilidir.

İbn-i Haldun "Mukaddime" adlı iki ciltlik eserinde cemiyet hayatı ile yaşam coğrafyası arasındaki ilişkiyi çağının oldukça üstünde bir akıl ve profesyonellikle değerlendirmektedir. İklimin, coğrafi yaşam koşullarının, kısacası fiziksel gerçekliğin cemiyet hayatı üzerindeki etkilerini daha 14. yüzyılda dile getiren ilk sosyologtur. İbn Haldun Mukaddime'de; toplumsal morfolojiyi ele almaktadır. Bu doğrultuda değindiği konular arasında insan-toprak, toplum ve fizikî çevre, mikro toplumsal birimler olan kabilelerin ve kabileler arasındaki ilişkilerin söz

konusu çevre tarafından nasıl etkilendiği vb. hususlar yer almaktadır. Durkheim'in daha sonra "sosyal morfoloji" olarak adlandıracağı bu yaklaşımı İbn Haldun asırlar önce önemli oranda belirlemiştir. Yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda, İbn-i Haldun'un çağını aşan bir gözle toplumu çözümlendiği, mevcut standartların oldukça üzerinde bir anlayışla bilim yaptığını söylemek yerinde olur. İbn-i Haldun, Mukaddime'de fiziksel çevre ile toplum yaşamı arasındaki ilişkiyi analiz ederken, insan topluluklarını temel iki kategoride değerlendirmektedir. Bunlar; *Bedevi* ve *Hadari'*dir. Bedevi toplum, hadarî toplumlardan daha önce ortaya çıkmıştır. Hadarî toplum ise, bedevî toplumdaki sonraya çıkan bir aşamayı isimlendirmek için kullanılmıştır. Bedevi, yerleşik hayatı olmayan, göçebe yaşayan, tarım ve hayvancılık yaparak hayatını sürdüren, birbirine kenetlenmiş topluluklar olarak tanımlanmakta. Hadari ise; şehir hayatının içinde yaşayan, belirli mesleklerde uzmanlaşmış, iş bölümünün görece daha yaygın olduğu bireysel topluluklara karşılık gelmektedir. Bu toplumda üretim biçimleri de farklılaşmıştır. Ağırlıklı olarak ticaret ve bunun yanında çeşitli sanat alanlarındaki faaliyetlerde belirleyici bir artış söz konusudur. Lüks, bolluk, aşırı üretim-tüketim ve toplumsal iş bölümü bu toplumlarda öne çıkan özelliklerdir. İbn-i Haldun'a göre; bedevi ile hadari arasında diyalektik bir ilişki söz konusudur. Birbirinden bağımsız olarak her ikisi de varolamaz. (Haldun, 2004:157-158). Haldun, toplulukların hadari ya da bedevi olmasının ötesinde belli bir topluluk ülküsüyle yaşama halini ise "Ümran" olarak adlandırmaktadır. Cemil Meriç, umranı bir medeniyet ilmi olarak yorumlar. Ona göre; İbn-i Haldun terminolojisinde ümran insan cemiyetinin akış halinde devamlı ve fânî taraflarına gönderme yapmaktadır (Meriç, 1999:68). İbn-i Haldun göre; güneyden kuzeye doğru yeryüzünde yedi iklim kuşağı bulunmaktadır ve güney uçtaki birinci iklim bölgesi ile kuzey uçtaki bölge birbirinin tezatları durumundadırlar. En ortada yer alan dördüncü bölge ise insan yaşamı için en mutedil, en uygun koşullara sahip iklim bölgesidir (İbn-i Haldun, 2004:117-119) "Coğrafya kaderdir" diyen Haldun'a göre; insanın belirgin bir doğası yoktur, ancak insanın fıtratı vardır. İnsanın doğası dediğimiz şey; içinde yer aldığı aile, fiziksel çevre, ahlaki sistemle meydana gelir.

Haldun'un çözümlenmelerinde görüldüğü gibi coğrafyanın insanlar üzerinde belli kimlikler oluşturduğu, bireylerin varoluşsal koşullarını içinde yaşadığı çevrenin kültürel kodlarına göre ürettiği bilinen bir gerçektir. Fiziksel yaşam koşullarının sert geçtiği, dağlık, engebeli, ulaşımın yetersiz olduğu bölgelerde insanların yeniliğe ve değişime daha fazla kapalı olduğu, şüca daha yatkın ve savaşçı özelliklerinin daha belirgin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, yeniliğin ve güncel bilimsel bilginin bu alanlara transferi oldukça güç ve maliyetlidir. Bu sebepten ötürü geleneksel kodlara göre hayatın, gündelik yaşamın organize edilmesi bu insanlar için daha makbuldür. Tam tersine, kıyıda ya da ovada yaşayan toplulukların yaşam formları daha liberal değerler üzerine kuruludur. Yeniliğe ve etkileşime açık bir gündelik yaşam,

diplomasiyi ve uzlaşmayı öne çıkaran bir akıl, kültür ve sanat faaliyetlerinde yoğunluk akla gelen belli başlı imgelerdir.

İklimin insan yaşamı üzerindeki etkileri Montesquieu'nun "*Kanunların Ruhunu Üzerine*" (2011) adlı eserinde de değerlendirilmektedir. Onun yaklaşımı, toplumların biyo-psikolojik karakterine yön veren iklimin büyük oranda onların ortaya koyduğu ürün ve ilişki tarzını da belirlediği yönündedir. Montesquieu'yu bu bakış açısından dolayı eleştirmek, kültürel ırkçılık yapmakla suçlamak mümkündür, ancak iklimin insan karakterleri üzerindeki etkisini anlamak açısından o dönemin ruhunu yansıtan önemli metinlerden biridir. Şuraya da dikkat çekmek gerekir ki, onun determinist yaklaşımı, sadece insane dair bir fiziksel kodlamayı içermemekte aynı zamanda farklı bölgelerdeki insanların iklime bağlı özellikleri üzerinden hegemonyanın bir tür meşrulaştırmını da sağlamaktadır.

İbn Haldun ve Montesquieu gibi düşünürlerin fikirlerinde net bir şekilde görülen coğrafi determinizm, sonraki zamanlarda oldukça pozitivist ve determinist bulunduğu için eleştirilmiştir. Yılmaz Arı, "*Çevresel Determinizmden Politik Ekolojiye: Son 100 Yılda Dünya'da Ve Türkiye'de İnsan-Çevre Coğrafyasındaki Yaklaşımlar*" (2017:5-7) adlı kapsamlı makalesinde, determinist paradigmanın, kaderci karakteri gereği, toplumların kaçınılmaz bir şekilde coğrafyanın müessiri ve ürünü olduğu savını öne sürdüğünü anlatmaktadır. Bunun da aslında görece olarak uygun fizikî bölge ve iklim dışında kalanların, gelişmiş olanlarca mahkum edilmesini haklı çıkardıkları anlaşılmaktadır. Baykan Sezer (2006) de konuyu benzer bir yaklaşımla ele alarak coğrafyanın bir nevi iktidar seçkinlerinin amaçlarına hizmet eden bilgi üretme vasfıyla başlangıçta sömürgecilerin faydasına bir bilim yapısı özelliği gösterdiğinden bahisle coğrafyanın nasıl bilim yaptığı yanında niçin bilim yaptığının da odaklanması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu yönle coğrafya, sadece yüzey ve iklim şekillerine dair incelemelerde bulunmamakta, aynı zamanda işgal edilecek ya da kaynakları sömürülecek coğrafyayı da tespit ederek bilimsel bilginin ötesinde stratejik bilgi üretme noktasına gelmektedir.

Aslında Sezer'in bahsettiğinin de ötesine geçerek sadece coğrafya ve sosyolojiyi değil Batı'da üretilen ya da geliştirilen bütün bilim dallarında daha büyük bir paradigma ve yöntem problemi söz konusudur. Neuman (2014:643), günümüzde bir çok bilimsel araştırmanın ileri Batı toplumunda yaşayan ya da orada eğitim almış kişilerce gerçekleştirilmesinden dolayı aslında bir çok bilim dalı ciddi manada "*Batı kültürel yanlılığı*" ve "*etnomerkezcilik*" ile malul bir bilimsel yaklaşıma ya da yönteme sahiptir. Bunun doğa bilimlerinde sorun teşkil etmesinden kat kat fazlası sosyal bilimler için geçerlidir.

Diğer taraftan, insan çevre ilişkilerine dair coğrafya ekollerinin ciddi manada dönüşüm yaşadığı ve günümüze gelindiğinde diğer sosyal bilimlerle özellikle de sosyolojiyle çok yakın

kavram, problem ve yaklaşım benzeşimine evrildiğini anlaşılmaktadır. Arı'ya (2017) göre coğrafya yaklaşımları, Anglo-Amerikan gelenekte özellikle yerel ve küresel ölçekli bütün gelişmelerden etkilenerek geçmişte odaklanılan coğrafyanın insan üzerindeki etkisi yerine insanın fizikî coğrafya üzerinde meydana getirdiği değişirici/dönüştürücü etkiler üzerine odaklanmıştır. Bu da günümüz coğrafyasının, siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji vb. sosyal bilim alanlarının paradigma ve yöntemlerini tereddütsüz kullanmasını sağlamıştır. Bunlar arasında, sosyoloji bilim dalında aşına olunan; *kültürel ekoloji, davranışsal coğrafya, politik ekoloji (ekonomi, toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıfsal eşitsizlikler, çevresel çatışmalar), feminist politik ekoloji ve kutsal ekoloji* gibi yaklaşımların bir çoğunda psikoloji, politika ve özellikle de sosyolojiyle ortaklaşa kullanılan perspektif ve kavramlara rastlanmaktadır.

Şu da var ki, sosyal gerçekliğin fiziksel çevreyle olan ilişkisi yalnızca sosyal bilimlerle sınırlı değildir. Felsefeden sosyolojiye, mimariden matematiğe kadar tüm disiplin alanlarında bu kategorizasyon kabul görmektedir. Örneğin; "*Kırık Pencereler Teorisi*" (Broken Windows Theory) olarak bilinen görüş ilk kez 1982'de James Q. Wilson ve G. Kelling tarafından bir metafor olarak ortaya atılmış ve 1995'te o sıralar ABD'de "*Housing and Urban Development*" departmanında yöneticilik yapan Henry G. Cisneros tarafından makale haline getirilmiştir. Bu teoriye göre; herhangi bir bölgede meydana gelen bir aksaklık zamanla yeni sorunları, yeni çevresel bozuklukları meydana getirir ve toplumsal düzen giderek bozulmaya başlar.² Örneğin; bir mahallede ya da sokakta kırık bir pencere olduğunda hemen tamir edilmelidir; çünkü zamanla diğer pencerelerin camları da kırılmaya başlar. Daha sonra kapılar yerinden sökülür ya da evin duvarları gitgide aşınmaya başlar. Bu düzensizlik ortadan kaldırılmadığı sürece birbirini takip eden benzer zincirleme reaksiyonlar oluşur. Böylelikle, terk edilmiş bakımsız mülkler eğlence ve talan peşinde koşan kitlelerin hedefi haline gelmiş olur. Zamanla insanların kendi yaşam alanları üzerinde kontrolü kaybolmaya, yaşadığı sokağa yabancılaşmaya başlar. Zamanla sosyal düzen bozulur ve suçlular ortaya çıkar. Wilson ve Kelling, kırılan camın ve sonrasında gelişen olayların ekonomik yapıda çöküntü yaratabileceğini ifade etmişlerdir. Çünkü, kriminalize olmuş bölgelere yatırımın gelmeyecek ve alış-veriş azalacaktır. Bu nedenle de; o ilk camın kırılmasına asla müsaade etmemek gerekir ve kırıldığı anda tamir etmek sosyal düzenin istikrarı açısından oldukça önemlidir. Çevre ve sosyal yaşam arasındaki bir başka örnek de "*Savunulabilir Mekan*" (*Defensible Space*) kavramıdır. İngiliz şehir plancısı ve aynı zamanda mimar olan Oscar Newman "*Creating Defensible Space*" adlı çalışmasında sosyal yaşam ile çevre arasındaki ilişkiselliği "*Defensible Space*" (*Savunulabilir Mekan*) kavramıyla açıklamaktadır. Newman bu çalışmasında; suçun, suça yatkınlığın, yani çeşitli kriminal dürtülerin çevresel tasarım ile, yeni bir mekan politikası ile kontrol altına alınabileceğini ifade eder. *Savunulabilir Alan Teorisi*; sosyal psikoloji,

² <http://www.britannica.com/topic/broken-windows-theory>

kriminoloji ve fiziksel çevre arasındaki ilişkiselliği referans alır. Newman, belli bir bölgede insan popülasyonunun yığılması sonucunda o bölgede alana ilişkin sorumluluk hissini azaldığını, ancak tersi durumda alana ilişkin sağduyu ve sorumluluk duygusunun arttığını dile getirir. Örneğin; nüfusun dar bir alana sıkıştığı, kişiler arası etkileşimin az olduğu çok konutlu-kitle bloklarında suç oranı hep daha fazlayken, yüz yüze ilişkilerin daha fazla olduğu, mobilizasyonun ve gündelik etkileşimin yoğun olduğu bölgelerde suça yatkınlığın azaldığı, o bölgede yaşayanlarda sosyo-fiziksel çevrenin denetimine ilişkin hassasiyetlerinin öne çıktığı görülmektedir (Newman, 1996).

Bu örneklerden yola çıktığımız zaman mekan ile sosyal realite arasındaki ilişkiyi anlamak hiç zor değil. Bu nedenle, birbiriyle sürekli ve zorunlu etkileşim halinde olan sosyolojinin ve coğrafyanın diyalektik bir ilişki halinde olduğunu söylemek mümkündür. Her iki disiplinin de birbirine sunacağı önemli imkanlar şüphesiz vardır. Önemli olan, katı bir disiplin refleksiyle hareket etmeden disiplinlerarası bir bilim yapma anlayışının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasıdır. Ancak, hem sosyolojide hem de coğrafyada hala geleneksel, ayrıştırıcı bilim anlayışları terk edilmiş değildir. Disiplin şovanizmi ülkemizde sıklıkla görülen, bilimleri amaçsızca yarışa sokan akademik bir hastalıktır. Bu tip dürtü ve eğilimlerden uzaklaşarak karşılıklı iletişime açık, liberal ve sonuç odaklı yeni bir bilim anlayışının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Yine de günümüzde, önceki dönemlere göre bu konuda epey yol alındığı ve bilimsel disiplinlerin birbirlerinin bakış açısı, yöntem ve kavramlarından olabildiğince yararlanmaya başladığı söylenebilir.

Coğrafya Öğretimine Sosyolojinin Katkıları

Toplumsal kimliğin oluşumunda coğrafyanın şüphesiz etkileri vardır. Coğrafya eğitimi kişinin yaşadığı çevreyi tüm bileşenleriyle tanınmasına olanak sağlar. Coğrafyanın alt disiplin kollarında kişinin yaşadığı fiziki çevreye ilişkin sosyal, ekonomik, kültürel bilgilere de yer verilir. İklimden ekonomiye, kültürden siyasete değin hayatı oluşturan pek çok kategoriye ilişkin bilimsel bilgiler ortaya konur. Coğrafya, fiziki çevreyi ele aldığı gibi toplumsal olayları da bilimsel bir araştırma nesnesi haline getirebilir. Savaşlar, göçler vb. toplumsal gelişmeler doğrudan olmasa da coğrafyanın da ilgilendiği, üzerinde araştırmalar yürüttüğü problemlerdir. Yani, coğrafya, çalışma alanını yalnızca katı, somut fiziksel bilgilerle sınırlamaz. Çevreyi, onu meydana getiren tüm kategorilerle birlikte değerlendirir. Bu bakımdan bireyde sosyo-kültürel benliğin ve yurttaşlık kimliğinin gelişimi açısından coğrafya eğitiminin olağanüstü bir önemi vardır. Örneğin; bir bölgede başlayan nüfus artışı ve bu nüfus artışına sebep olan koşullar hem coğrafyanın hem de sosyolojinin çalışma alanına girer. Ancak, coğrafya söz konusu nüfus artışını daha somut verilerle açıklarken, sosyoloji mevcut gerçekliğin ardına gizlenmiş gerçeklikleri

anlamak ve yorumlamak ister. Birinin bıraktığı boşluğu bir diğeri tamamlar. Bu sebeple aralarında kaçınılmaz korelesyonel bir ilişki söz konusudur.

Coğrafya öğretiminde sosyolojinin olanaklarından faydalanmak pekala mümkündür. Anketler, derinlemesine mülakat ve çeşitli araştırma stratejileri bir bölgenin sosyo-ekonomik profilini anlamamıza şüphesiz yardımcı olacaktır. Coğrafya, sosyolojik bakıştan faydalanarak bilimsel bilgi üretebilir, araştırdığı probleme ilişkin yeni perspektifler, yeni analizler edinebilir. Sonuçta, politik-ekonomik gelişmenin anlaşılması bağlamında hem sosyoloji hem de coğrafya karşılıklı olarak birbirinden beslenebilirler. Bu bakımdan aralarında diyalektik bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz. Örneğin; bir yerde çeşitli çevresel risklerin oluşması, yeni kaynakların tanımlanması, yeni ticari fırsatların ortaya çıkması gibi gelişmelerde coğrafya her zaman sosyolojik analize gereksinim duymaktadır. Politik-ekonomik ve sosyo-ekolojik yapıda yaşanan değişim ve dönüşümlerin yorumlanması anlamında coğrafya ve sosyoloji birbirini besleyen kardeş disiplinler gibidir.

Coğrafya eğitimi çevresel farkındalığın oluşması anlamında oldukça önemlidir. Doğaya ilişkin algıların gelişmesinde, kültürel mirasın korunup yaşatılması, fiziki çevrenin daha yaşanabilir, insan yaşamına uygun bir kategori olarak organize edilmesi sürecinde coğrafyanın üzerine önemli görevler düşmektedir. Nitelikli nesillerin yetiştirilmesi, bu nesillerde doğa sevgisinin oluşması coğrafya eğitiminin etkin yöntemlerle uygulanmasına bağlıdır. Coğrafya eğitiminde temel motivasyon çevreyi salt, tek başına bir yapı olarak değil, çevreyi onu anlamlı kılan sosyal bağlamıyla birlikte anlamak ve yorumlamak olmalıdır. Aksi durumda kuru, stratejik bilgiler sunan bir savunma disiplinine dönüşme riskiyle karşı karşıya gelebilir. Nitekim, bu anlamda coğrafyayı bir bilim dalı olarak görmeyip, onu devletlerin stratejik bir enstrümanı olarak yorumlayan görüşler de mevcuttur. Coğrafyayı stratejik bir aygıt olarak gören düşünürlerin başında ünlü Fransız coğrafyacı Yves Lacoste gelir. Lacoste "*Coğrafya Savaşmak İçindir*" adlı ünlü eserinde coğrafyanın bilimsel kimliğini sorgulamaktadır. Ona göre; coğrafya öncelikle siyasi ve askeri uygulamalar için stratejik bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle coğrafya, yalnızca savaş yapmayı ve iktidarı etkin bir biçimde kullanmayı sağlamaktadır. Lacoste'a göre coğrafi söylem aldatıcıdır, askeri-siyasi stratejik bir bilgiyi tamamen zararsız pedagojik ya da bilimsel bir söylem olarak bizlere yutturmaktadır (1998:12, 14). Coğrafya'yı stratejik bir disiplin alanı olarak gören bir diğerk düşünür ise Jared Diamond'dır. Ancak, Diamond, Lacoste kadar sert bir bakış açısına sahip değildir. Diamond, modernliği üreten motivasyonu, batının önlenemez ilerleyişinin arkasındaki öncülleri coğrafi faktörlerle açıklamaktadır. Diamond "*Tüfek, Mikrop, Çelik*" adlı ünlü çalışmasında kültürler ve toplumlar arasındaki güç farklılıklarını, bulaşıcı hastalıkların toplumların evrimi üzerindeki etkilerini, kısacası coğrafi etmenlerin tarihe ve toplumların gelişimine etkilerini araştırmaktadır. Amerikalı bir biyolog olan Diamond'a (2010:18) göre; tarih

farklı toplumlarda farklı şekillerde gelişimsel süreçler izlemiştir ve bu durum halkların biyolojik farklılıklarından değil, doğrudan coğrafi farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Tarihte coğrafyanın ne kadar belirleyici olduğu ve bugüne gelene kadar yeryüzünde varlık göstermiş medeniyet ve devletlerin ne kadar coğrafi koşullara göre şekillendiği tartışılabilir. Yukarıda da değinildiği gibi erken dönemlerde bu türden yaklaşımlar makul görülmeyle birlikte günümüzde artık sosyal olgunun çoklu değişkenler üzerinden anlaşılması gerektiği yaklaşımı daha tutarlı görülmektedir.

Şu da var ki, Arı'nın (2017:2, 4, 20, 25, vd) da bahsettiği gibi 1920'li yıllardan sonra coğrafyanın bakış açısı, diğer bilim alanlarıyla olan karşılıklı ilişkileri ve yöntemlerindeki gelişmeler, hala daha Türkiye'de üretilen literatür tarafından yeterince takip edilebilmiş değildir. Daha da ötesi, coğrafya eğitimine hiç bir şekilde yansıtılmamıştır. Bu, sadece coğrafya eğitimi açısından bir eksiklik değil aynı zamanda sosyoloji ve tarihin buluşması ve birbirlerini destekleyecek etkileşimli yaklaşımın temininde de büyük bir eksiklik olarak karşımızda durmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Coğrafyanın gündeminde yalnızca somut çevresel bilgiler yer almamalıdır. Yeryüzü şekilleri, iklimler vb. konular şüphesiz coğrafyanın temel araştırma nesnelere, ancak coğrafi bilginin gündelik yaşama transferini sağlamak, öğrencide yaşama ilişkin kalıcı öğrenmeler oluşturmak için sosyolojinin sunduğu perspektif ve metodolojileri hesaba katmak gerekmektedir. Öğrencinin modern dünyaya, politikaya, ekonomiye, kültüre, kısacası dünya gündemine vakıf olabilmesi için bu olmazsa olmaz bir ön koşuldur. Sosyal meselelerle çevresel faktörleri yan yana getiren bir alt disiplin olarak "*Sosyal Coğrafya*" (Human Geography), bu anlamda coğrafya eğitimine önemli katkılar sağlamaktadır. Bireyin yaşadığı çevreyi tanıması, anlaması ve anlamlandırması anlamında coğrafya eğitiminde yeni ve farklı bir eğitim anlayışının ortaya çıkmasına ihtiyaç vardır. Coğrafya derslerinde sosyal konuların ağırlığının artması aynı zamanda öğrencide de derse ilişkin tutum ve becerilerin gelişmesine katkı sunabilir. Katı, sıkıcı kuru ve çoğunlukla fizikî coğrafyaya ait bilgileri ezberlemek yerine edindiği bilgileri reel yaşama transfer ederek bilgiyle yaşam arasında korelasyonel bir bağ kurabilir. Bu da edinilen bilginin kalıcı bir hale gelmesi noktasında önem teşkil etmektedir.

Sosyoloji ve coğrafya ilişkisinde öne çıkan ve onları birbirine yaklaştıran ortak noktalardan biri saha kavramıdır. Bilindiği gibi coğrafya eğitiminde gezi-gözlem çalışmaları eğitim-öğretim çalışmalarının önemli bir parametresidir. Sosyoloji'de de saha kavramı bilimsel bir araştırma yürütmenin öncelikli aşamalarından biridir. Coğrafya eğitiminde yürütülen gezi etkinliklerinin sosyolojik bir gözle yürütülmesi öğrencilerin yaşayarak öğrenmesi bağlamında oldukça önemli bir benzerliktir. Görerek, yaşayarak, deneyimleyerek öğrenme bugün dünyada

en çok kabul gören eğitim anlayışlarından biridir. Bu nedenle, eğitsel amaçlı coğrafi gezilerin kuru bilgiler içeren, basit bir turistik gezi gibi organize edilmesinden kesinlikle kaçınılmalıdır. Gezilecek, görülecek yerlerde fiziksel koşulların yanı sıra, söz konusu bölgedeki mevcut yaşam ritüelleri de gözlemlenmeli, bölgeye ilişkin eko-politik bir bakış açısı öğrenciye kazandırılmalıdır. Modern sosyolojide, coğrafik ve demografik teknikleri öne çıkaran “*Mekan Merkezli Metodoloji*” (Place-Based Methodology) yaygın bir bilim yapma pratiği olarak öne çıkmaktadır. Mekan merkezli yaklaşım; öğrenme sürecinde toplumu salt bir parametre olarak ele almaz, aynı zamanda o toplumun içinde yer aldığı mekansal koşulları da analiz ederek bütüncü sonuçlara ulaşmak ister. Mekanın toplum üzerindeki etkileri, onları diğer toplumlardan farklılaştıran çevresel referanslar doğrudan mekan-merkezli yaklaşımın gündeminde yer almaktadır. Örneğin; mekan ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiselliği öne çıkararak bir alt disiplin alanı olarak “*Ruhsal Coğrafya*” (Psychogeography), çevresel koşulların bireylerin duygu ve davranışları üzerindeki spesifik etkilerini inceler. Mekansal öğelerin düzenlenişi ile bu kurgunun yarattığı duygular arasındaki ilişkiyi araştırır. Eğitim sisteminde mekanı öne çıkaran, onu tüm bileşenleriyle değerlendiren bir paradigma değişikliğine ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde bu metodolojinin coğrafya öğretimi üzerinde şüphesiz olumlu kazanımları olacaktır. Coğrafya öğretiminde de mekanın derinliklerinde yatan gerçekliği anlamak, bilimsel anlamda üretkenliği arttıracak ve öğrencilerin bilgiyle olan geleneksel ilişkilerini olumlu anlamda dönüştürerek eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sunacaktır. Nitekim günümüze yakın coğrafya yaklaşım tarzlarında bunu destekleyecek epey bir literatür de oluşmuş durumdadır.

Sosyolojinin Türkiye’deki serüveni 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sosyolojiyle tanışan ülkemizde bugün onlarca sosyoloji bölümü öğrencilere hizmet vermektedir. Aradan yaklaşık bir asır geçmesine rağmen hala belirgin bir Türk sosyolojisi geleneğinden söz etmek mümkün değildir. Ülkemizde sosyoloji daha çok Batıya bağımlı kalarak bir yerlere gelmiştir. Kendi dinamikleriyle adından söz ettiren bir sosyoloji geleneğimiz olduğu takdirde diğer disiplinlerle iletişim daha yoğun ve anlamlı bir seviyeye ulaşabilir. Mevcut kimliğiyle sosyolojimiz hala bazı yönlerden içine kapanık, söz konusu toplumsal sorunlara Batının analitik ilkeleriyle yaklaşan bir kimliğe sahiptir. Elbette, dünyadaki yeni gelişmeler, yeni teorileri yakından takip etmelidir, ancak kendi gerçek sorunlarına yabancılaşmış bir sosyolojinin diğer disiplinlere katkısı da az olur. Bu bakımdan Türk sosyolojisinin kendi potansiyel ve imkanlarını üreterek, kendi varoluşunu ortaya koyan bir gelenek inşaa etmesi diğer disiplin alanlarında da etkisini hissettirecektir.

Son olarak, Coğrafya ve Sosyolojinin ürettiği bilgilerin salt bilimsel çaba için üretilmemiş olabileceğini, söz konusu bilgilerin belirli ülke, zümre ya da elitlerin düşünce ve planlarına hizmet edebilecek şekilde kurgulanabileceğini ya da niyet öyle olmasa bile verilerden en çok

onların faydalanması söz konusu olabileceğini hesaba katmak gerekir. Konuyu bilgi sosyolojisi bağlamında ele aldığımızda bu durum oldukça anlaşılabilir bir durumdur. Bu ihtimali de göz önünde bulundurarak gerek liselerde gerekse üniversitelerde gerçekleştirilen oğrafya ve sosyoloji eğitimlerinin bu durumu hesaba katarak gerçekleştirilmesi ve gençlerin öğrenme süreçlerinde eleştirel bakış açısını mutlaka elde etmeleri gerektiği unutmamalıdır.

Teşekkür

Tebliğın makaleye dönüşmesinde tenkid ve tavsiyeleriyle katkıda bulunan Dr. Seyfullah Gül'e teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Arı, Y. (2017). Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 Yılda dünya'da ve Türkiye'de insan-çevre coğrafyasındaki Yaklaşımlar, *Doğu coğrafya dergisi*, 22(37), 1-34.
- Bauman, Z. (2002). *Sosyolojik düşünmek*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Becker, H. S. (2014). *Mesleğin incelikleri: Sosyal Bilimlerde araştırma nasıl yürütülür?* Çev. Levent Ünsaldı, Ankara: Heretik Yayınevi.
- Çelebi, N. (1991). Metodolojik sorunlara bir bakış, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dergisi*, 35(2), 47-59.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, mikrop, çelik*, Çev. Ülker İnce, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Durkheim, E. (2004), *Sosyolojik yöntemin kuralları*. Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji nedir?* Çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Atilla Kitabevi.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. Yayına Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji: Kısa fakat eleştirel bir giriş*. Çev. Ülgen Yıldız Battal, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İbn-i Haldun (2004). *Mukaddime*. Çev. Halil Kendir, Ankara.
- Lacoste, Y. (1998). *Coğrafya savaşmak içindir*. Çev. Ayşın Arayıcı, İstanbul: Özne Yayınları.
- Mannheim, K. (2002). *İdeoloji ve ütopya*. Çev. Mehmet Okyavuz, Ankara: Epos Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. Çev. Osman Akinhay & Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mauss, M. (2005). *Sosyoloji ve antropoloji*. Çev. Özcan Doğan, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- McCracken, G. (1988). *The long interview*. California: SAGE Publication.
- Meriç, C. (1999). *Sosyoloji notları ve konferanslar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Montesquieu. (2011). *Kanunların ruhu üzerine*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. Çev. Sedef Özge, Ankara: Yayın Odası, 7. Basım.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible space*. New Jersey: Center for Urban Policy Research.

- Porter, J. R. & Howell, F. M. (2012). *Geographical sociology*. New York: Springer Press.
- Sezer, B. (2006). Sosyoloji ve coğrafya ders notları: *Sosyoloji ve soğrafya*. Yayına hazırlayan: Ertan Eğribel & Ufuk Özcan, İstanbul: Kızılelma Yayıncılık, ss. 51-99.
- Stolley, K. S. (2005). *The basics of sociology*. London: Greenwood Press.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji dergisi*, 13, 101-116.